

Ang Pananagalog ni BALAGTAS sa

“FLORANTE AT LAURA”

Ni LOPE K. SANTOS

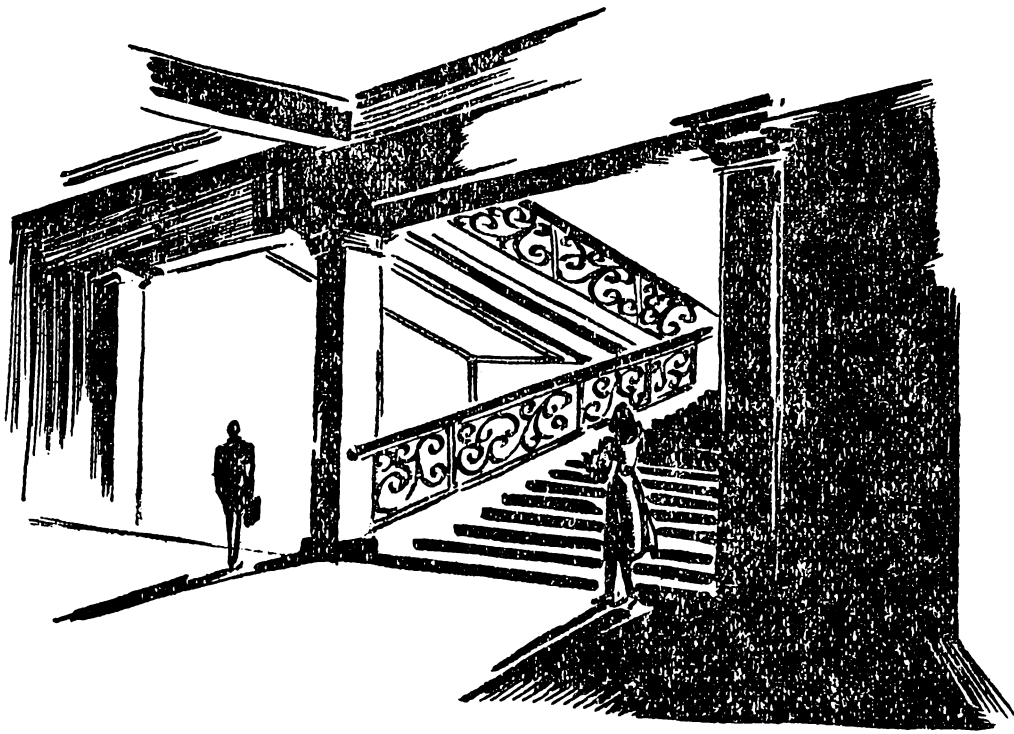
Sa mga dakilang katangian ng kathang-tulang “Florante at Laura”, ilán ang may kaugnayan at makukuhang pátakaran sa paglutas ng isáng mabigat na súliranin ng kasalukuyang pananagalog. Ang súliraning itó’y náuukol sa paglilináng, pagpapayaman at pagpapalaganap ng Wikang Tagalog, na, bukód sa wikang pambansá na, ay pampamahalaán pa ngayón.

Alín ang lalong mapapat na paraán sa manatili tayo sa panghihirám na lamang sa mga wikang banyagà, o lumikhâ kayâ ng mga sariling salitáng máitatawag sa mga bagay na walâ pang pangalang talagá sa ating wikà? Itó ang súliranin. At dito nga maaaring pátakaranín ang pananagalog ng Dakilang Makatà.

Ang awit na “Florante at Laura” ay mahigít nang isáng daáng taón ngayón sapúl nang sulatin ni Francisco Baltazar. Bagamán hangga ngayó’y dí pa ná-tutuklasán ng mga mánanaysay ni Balagtas ang tiyák na taón at tiyák na bayan kung kailán at saán sinulat nitó ang tinurang Awit; dátapwâ, kumulang-humigít, ay napagsisiyá nang dito sa Maynilà ginawâ at dí sa lalawigan ng Bataan, na gaya nang wari’y ibig palabásín, nang pakabíg, ng isá o dalawáng mánanaysay na tagalalawigang násabi. At máitatakdá na ring ang pagkakásulat ay nangyari sa loob o pagitan ng mga taóng 1838 at 1840, habang ang gulang noón ng Dakilang Makatà ay lumabás-pumasok sa 51 taón.

Ang palasak na pananagalog nang mga panahóng iyón ay dí lamang madiwà ng pananampalataya,—na gaya ngâ ng sabi ng isáng mánunulat, ay “amóy-kandilâ” at “gayák-simbahan”,—kundí masalitáng kastilâ, at kung minsan pa’y malatín; palibhasa’y inaring isáng kapurihán noón at bansag ng pagka may pinag-aralang mataás ang gayóng paghahalò ng kastilâ at latín sa mga pagsasalitâ at pagsulat.

Ang unang katangian ng pananagalog ni Balagtas sa “Florante” ay ang, sa halíp na sa isáng tagalangit túwirang ihandog ang kanyang akdá, ay hindí kundí sa isáng tagalupà rin, si Selya na ngâ, at itó na lamang ang dinaingáng magdalangin ng Awit niyá sa Birheng tagalangit. Sa halíp din namáng magíng mapakundangan ang kanyang pagsasaysay ng tagumpay ng mga kristiyano sa mga moro, gaya ng lahat ng awit, korido at komedyang may labanán ng

binyaga’t di-binyagan, ay pinakalalò pa ang tingkad ng kabanyanihan at karángalang-asal ng mga moro at mora, kagaya ni Aladín at ni Flerida, na siyá niyáng pinapagligtas ng buhay at pinapagsaulí ng waláng kahulilip na ligaya sa kaaway niláng mag-sing-ibig na kristiyano at kristiyanang si Florante at si Laura.

Sumunód din ngâ si Balagtas sa agos ng ugaling pagmamagalíng ng mga salitáng hi-

rám,—na kung bagá sa ngayó’y siyáng tinatawag na “pagpapasikat”,—dátapwa’t ang kanyang pagkágamit sa nangásabing salitáng hirám at hangò sa Kastilâ, ay dí namán lumampas pa sa uring “saling-pusà” lamang. Anupát gumamit man siyá ng mga banyagang salitâ sa mga diwà at bagay na walâ pang likás o katapat na pangalan sa sariling wikà; nguni’y pinakáingatan niyá namán tuwî na, upáng ang paghahalong itó ay huwág makasirâ muntî man sa taál na himig-malambing at katutubong hugis-maganda’t matipunò ng kanyang pananagalog.

Hindí siyá lumikhâ, sa may 427 talatà, o kayá’y 1708 taludtod, na násangkap sa buóng Awit, ng isá man lamang bagong salitâ, na gaya ng ginagawâ ng di-iilán sa mga kasalukuyang mánanagalóg. Lahát ng mga katagát salitáng kanyang ginamit ay mátatagpuán hindí lamang sa mga dahon ng talagáng Talá-tinigang Tagalog, na kiníkilala noón at ngayón pa man, kundí násusulat din namán sa dilâ ng madlang tagalog. Maano man bang may isáng katagáng ginamit sa buóng “Florante”, na tanging gamitín sa lalawigang itó o lalawigang iyón. Ang katangiang itó ay isá pang bagay na nakapagpápatibay na ang waláng-kamatayang Awit ay dito ngâ sa Maynilà sinulat, at ang katutubong pananagalog-Bulakán ng may-akdá ay hindí pa nalálahiran ng pananagalog-Bataan, gaya ng nápapansin sa kanya ring akdang-Udyong o Balangà na “La India Elegante y el Negrito Amante”.

Ayon sa isáng mapagtipong-aklat na mánanaysay, ang kabilangán ng mga awit at koridong nasulat at nalimbag sa wikang tagalog, ay lalabis at di-kúkulangin sa 500. Walâ sínuman sa ating makapagmámalakíng nábasá niyá ang lahat nang iyán. Nguni, lahat

namán tayo'y makapagsasabing sa lahat-lahát ng mga awit at koridong nábasang natin, ay waláng nangíngiba-baw at namumukód sa taás ng diwà, sa kagandahan ng pananalitâ, sa linis ng pananalinghagà, sa kadalisayan ng mga tugmâ, at sa tibay ng pagkálimbag sa budhi't pusò ng madlâ, mátangì, tanging-tangì, sa Awit na iyán ng Dakilang Anák ng Panginay.

Kung sa bagay, walâ pa noóng násusulat na mga sadyang batás at tiyák na álituntunin sa pagtulâ. Dátapwa't ang "Florante" ni Balagtas ay isáng aklat na parang sinadyâ upáng makapagturò sa may-ibig ng lalong maganda at malinis na pagtulâ. Patí sa mga kamálian ng pananalitâ, patí sa paglabág sa mga tuntunin ng Balarilang Tagalog, si Francisco Baltazar ay tunay na nakákahangà. May mga kamálian siya't paglabág na lalong nagpáparikít sa kanyang tulâ, at lalong nagpápayaman sa mga pananalitâ niyá't talinghagà.

Gaya, halimbawà, nitóng panimulâ niyáng:

Sa isáng madilim gubat na mapanglaw

Sa yugtuang ay kulang ang pang-angkop na, anupá't dapat sanang sabihing *madilim NA gubat*. Sa wastong pag-uugnay ay di-dapat mápagitná ang pangngalang gubat sa dalawáng pang-uring *madilim* at *mapanglaw*. Ang marapat ay *madilim at mapanglaw na gubat*, o *kayá'y gubat na madilim at mapanglaw*. Maaari dili ang hinding mápagitná ang pangngalan sa dalawáng pang-uri, nguni'y sa ganitó sanang ayos o paraán: *madilim na gubat at mapanglaw*. Subali ngâ, ang pagkakáayos at pagkukulang na iyán ni Balagtas ay hindí máikapagsasabi ng isáng mánunuri na nakapangit sa pananalitâ, mahangà pa'y nakapagpagandang lalò sa pasimulâ ng tulâ.

Isá pang masasabing kamáliang-kagandahan ang nasa-taludtod na:

tatlong araw na di nagtatanaw-tamà.

Naaari nating sabihin sa mga súgalan kung sa tinayátayâ ay di tayo tumama-tamà, ang pariralang "di magtanaw-tamà". Nguni, sa himig ng pananalitâ sa Awit, ay tila malamáng na tumutukoy sa "di-pagkikitang tatlo nang araw". Kung ganitó, ang marapat sanang inilagáy ay di *nagtatamang-tanaw*. Subali't hindí natin matátawaran ang makápupóng ganda ng pasaliwáng pagkakásalitâ ni Balagtas kaysá kung itinuwid niyá ang ayos at binago pa ang tugmaan.

At isá pang halimbawà:

*na kung maliligo'y sa tubig aagap
nang hindí abutin ng tabsing sa dagat.*

Dito'y tila lalong bagay na sabihing *tabsing ng dagat*; sapagka't ang itinatabsing ng páliguang tubig-tabáng ay ang pagpasok at pagkálalò ng tubig na galing sa dagat. Ang tubig-dagat ay likás na maalat. Ang tabsing ay siyáng nagiging lasa ng tubig na matabáng kung nábabantuán ng kaunting alat. Subali't inilagan marahil ni Balagtas ang pagkakápisang ng dalawáng ng sa isáng parirala, kayâ ginawâ nang sa ang

ikalawá. At sa ganitó, bukód sa di namán hálatain ang malí, ay di rin namangit ang pananalitâ, bagkus ang pag-iwas sa pag-ulit ng ng ay nakaluwág pa ngâ sa tulâ.

At isá na lamang upáng huwag tayong páhabà:

*Ang laki sa layaw karaniwa'y hubád
sa baít at muni't sa hatol ay salát*

May nagpápalagáy na itóng ikalawáng taludtod ay malí, na marahil ay kamálian ng naglimbag, o sinadyâ ng nagpalimbag. Ang dapat daw sana'y:

sa baít ay muni't sa hatol ay salát.

Matatanggap ang palagáy na itó kung ang pangungusap sana sa unang taludtod ay áariin nang ganáp at tapós hanggan sa salitáng *hubád*; anupá't dito'y dapat nang nilagyan disin ng kuwít upáng máitulóy ang mga sugnay na sumusunód:

sa baít ay muni (at) sa hatol ay salát

Nguni, si Balagtas ay di naglagáy ng kuwít sa pangungusap *hubád*, sapagka't ang pangungusap niyá'y hindí diyán binubuô o tinatapos, kundí hanggan sa yugtuang *muni*; álalaóng bagáy ganitó:

. *hubád sa baít at muni*

Ang pagpapalagáy na malí ay ibinabatay rin namán sa umano'y di-tamà ang salitáng *muni* kundí ang *muni-muni* pagka't itó anilá'y salitáng sadyang paulít, na gaya ng *alaala*, *dilidili*, *guniguni* na di mangaaaring hatiin. Subali, tila ang pumapansin na rito ang malí at hindí ang may-akdá. Ang *muni-muni* ay kabilang at kauri ng mga paulít na salitáng *bulay-bulay*, *bukubukò*, *kuru-kurò*, *wari-wari*, na nangaaaring gamiting ísahang hati lamang, *bulay*, *bukò*, *kurò*, *wari*, at itó ang dahil kung bakit sa Balarilâ ay itinatagubiling gitlingán ang mga salitang-ugát na itó kung inuulit.

*

* *

Ngayón, ay balikán natin ang súliranin ng panghihirám ng mga salitáng banyagà, at ng panlilikhâ ng mga bagong salitáng panarili, sa lilim o harap ng nápakaganda at panlahát ng panahóng pananagalog ni Balagtas sa "Florante".

Sa aking palagáy, ay hindí táhasang magkalaban ang panghihirám at ang panlilikhâ; mahanga'y maaring maging matalik na magkatulong sa paglilináng, pagpapayaman at pagpapalaganap ng Wikang Tagalog.

Dátapwa't hindí magandang asal ang manghihirám pa sa ibá kung mayroón nang sarili. At hindí rin matinóng gawâ ang maglilikhâ pa ng bago kung mayroón nang dating nágagamit na akmâ at mabuti namán, maging itó'y hirám lamang o lumàng sarili.

Ang mga nahirám ay nahirám na, at itó'y mangaaari nang sarilinin kung talagáng kilalâ at gamit na ng madlâ, at angkop namán sa ating palábigkasan.

Subali, sa mga bagong panghihirám na gagawín, na hinihingí ng mga bagong pangangailangan at ka-

bihasnan, ay may isáng súliranin ding laging kiná-bibitinan ng ating mga pantas na mánanagalog. Dahil sa pasalin-saling kapalaran ng bayan natin sa kapangyarihan ng ibá't ibáng bansa, at sanhî rin namán sa pabagu-bagong pag-aaral at pakikibagay sa ibá't ibáng wikà at kabihasnang banyagà, ay dí maíwasan ang pag-aálinlangan kung alin-alín ang mga salitáng híhiramin at háhanguin sa isá't isá.

Kung ang gagawín namán natin ay dampot dito, dampot doón, at sa bala nang dumatíng ay manghihirám tayo ng ating mga gágamitin, ay hahanggan tayo balang-araw sa pagkawalâ ng sariling wikang maipagmámalakí, o tayo na rin ang dí makakákilala sa lipì ng ating pagkatao at pagkabayan, gayón din sa urì ng ating buhay at kabihasan.

May mga bagay na katutubò sa ating lahi at ugali na hangga ngayó'y ipinanghihirám pa natin ng pangalan. Halimbawa'y ang mga hiram na salitáng *moralidad, higiene, sanitación, justicia* (hindî tagalog na taál ang "katárungan"), *religiòn* (hindî lubós na katumbas ang "pananampalataya"), at ibá't ibá pa. Nakahihiyáng maipamukhá sa ating kayâ tayo waláng sariling salitâ sa mga bagay na iyán, ay sapagka't katutubong dí natin nákilala o ginagawâ ang mga dakilang batás at asal na náturan.

Itó'y ilán sa mga katotohanáng nagbibigáy-matwid sa pangangailangan nating lumikha-likhá rin namán.

Habang ang diwang makasarili ng bawá't bansá sa sandaigdig ay hindî nagbabawa, bagkus lalong pasigla nang pasigla sa kabi-kabilâ, ang hilig ng mga bayan sa pag-aangkin at pagpapatibay ng sarí-sariling wikang pambansá ay hindî rin namán maháhadlagán; mahanga'y tikís na sásagasain ang lahat ng sagwil na sa lakad nilá'y maipang-aabala ng ibá. At sa gáwaing itó nábibilang ang pagtatakwil, hangga't maaari, ng mga salitáng hiram na di-kailangan, at ang pagsisimpan ng mga salitáng sariling pantawag sa lahat ng kanyang mga sariling pangangailangan at kagamitán.

Itó ang ginawâ at ginagawâ ng mga hapón, alemán, at ibá pa, sa pagbuô ng kaní-kaniláng makabagong wikang pambansá. Alinman sa kanilá, lalò na ang Hapón, na siyáng lalong malapit na halimbawá sa atin ngayón, ay hindî makapagsasabing, karakarakang magíng bayang nagsásarilí, ay mayroón na ng lahat ng salitáng inginágalan niyá ngayón sa lahat ng mga bagay na gawâ, gamit at kailangan ng makabagong kabihasan at kapamuhayán. Nakápanghirám muna silá ng maraming banyagang salitâ, habang kasabáy ng panahóng dumuduláng sa sarili at humahangò o bumubuô sa mga putá-putakíng panangkap ng wikà ng mga salitang himig-sarili, upáng maípalít sa mga hiram at maípagtakíp sa mga bagong pangangailangan.

Ang bayang pilipino ay dí makapagmámalakíng mag-sabi bagá na ang ganyang paraán ng pagpapayaman ng sariling wikà ay dí niyá kinákailangan. Kung hindî natin maipagkákapuri ang manlikha-likhá, lalò nang hindî ang palaging manghingí-hingí at manghí-hiram-hiram na lamang.

Subali't sa paglikha-likhá ng mga bagong salitâ, ay di-dapat kaligtaan ang mga katotohanan at kapasubaliang sumusunód:

1. Na, ang Wikang Tagalog ay kabilang sa mga wikang tinatawag na "aglutinante", na anupá't may mga kakanyaháng dí máisusunód sa palábuuan ng salitâ ng mga wikang "monosilábico" at "flexible". (Ang kahulugán ng mga salitáng banyagang itó ay alám na ng mga pantas-wikà).

2. Na, ang tainga ng Pilipino ay maselang, at ang dilà ay may-katigasán sa pagbibigkas ng mga tinig at salitáng banyagà.

3. Na, alín mang paglikhá ay dapat másalig at hanguin, hanggang maaari, sa diwà at tunóg ng mga bagay na ngángalanan, at sa himig-tagalog ng mga salitâ, katagâ at panlaping kilalá na at siyáng ibig pagkunan at paggamitan ng lílikhaín.

4. Na, bago lumikhâ, ay magsikap munang humanap sa matatandang Talátinigang Tagalog, at baká sa mga itó'y makátagpô na ng salitáng taál na tagalog, na, kung dí man ganáp na katugmâ ng bagong diwà o bagay na ngángalanan, ay nálapít man lamang, o maaari kayáng baták-batakin nang kaunti ang saklaw ng lumàng kahulugán.

5. Na, lubhá pa sa Talátinigan niná Parì Noceda at Sanlúcar, ang may 20,000 salitáng-ugát na diyá'y náhahanay, ay di-nákilala at nágagamit na lahat, kundí ang kalahatì lamang, sa kasalukuyang pananagalog ng ating mga mánunulat sa páhayagan, sa mga kathambuhay, kasaysayan, tulâ at bala nang mga aklat at kasulatan. Di-gágaanong kayamanan ang náiraragdag sa ating pangkasalukuyan at pandárating na wikà at pánitikang pambansá, kung máttutuhan nating gisingin sa pagtulog at pamamatugan ang 10,000 salitáng iyáng dí nápapakinabangan, at kung nabibigyan natin ng kani-kanyang kabagay na gáwain at kasukát na tungkulin sa mábabawan o málamang pananalitâ, at sa pangkaraniwan o pangkarunungan pananagalog natin.

6. Na, maaaring may mga salitáng kailangan na walâ sa Tagalog nguni't mayroón sa mga ibáng kapatíd na wikà; at yayamang ang Tagalog ay hindî na wikà lamang ng mga tagalog kundí ng lahat na ng mga pilipino, hindî kamáliang bago kumuha sa mga wikang banyagà, o lumikhâ ng mga bagong salitâ, na magiging bago rin sa mga tagalog man, ay ang sa mga kapatíd-wikà na muna ang kunin, lubhá pa't ang mga salitáng itó ay may kagandahan at kalaganapan din namán, tangì sa paanót paano man ay nagtataglay rin ng himig-pilipino.

7. At, sa wakás, bilang hinóg na bunga rin ng sariling karanasan sa pagsulat at sa matiyagáng pag-aaral sa mahalagáng súliraning itó ng ating Wikang Pambansá, ay ipinapayo namin magíng sa amin na ring sarili at magíng sa mga kapalágayang-loob sa pananagalog, na, bagamán ang paglikhá ng mga bagong salitâ ay hindî masamá, bagkus talagáng kailangan ng ating Wikà; dátapwa't ang gáwaing itó'y nápakaselang at di-dapat daanín sa pabigla-biglá at paragá-ragasâ. Ibig ko bang sabihing huwág na lilikhâ tayo't sukat, nang alinsunod sa ating sarí-sariling pagkukurò at panlasa, bago ipalalaot kaagád sa karurukan ng madlá, na para bagáng naghagis ng isáng nilutong pagkain, kasabáy ng sabing: "Hayán ang nilutò ko: kanin mo kung makakain mo, at kung hindî namá'y hindí!"

Kung hangád nating ang ating mga bagong-likhang salitâ ay mátanggap at kalugdan ng madlâ, o ng karamihan man lamang, ang lalong magalíng na paraá'y ilathalâ muna sa mga páhayagán, ihayin sa mga háyangang pagsusuri at pagtatalo ng mga may kapangyarihan o may kaukuláng sumuri t magtalo; o sa ibá pa kayáng paraáng hindî paragasâ ay pakawalán, paliparín o pagulungin ang mga tinurang bagong-likhang salitâ, at nang sa nilakad-lakad ng araw ay mákita kung alín ang nápusuan at alín ang hindî ng madlâ. At ang Madlang itó, na siyáng unang makapangyarihan sa pagtanggap o pagtangi sa mga bagong salitáng pambayan na sa kanya'y inihahayin ng mga dalubhasa't pantas, ay siyá ring, sa wakás, ay masusunód kung anó man ang kanyang magíng kapasyahán.

Ang nasirang *Bigáy-Ilaw* (Gr. Eusebio Daluz) ay isá sa mga una, at kaipala'y humigít sa lahat ng kanyang mga kapanahón, na nag-alók sa Pánitikang Tagalog ng marami, daan-daáng salitáng hiram at likhá; dátapwa't sa kanyang mga inialók, ay ílán lamang ang nátanggap, na ngayó'y mga palasak nang gamit ng madlâ at ng mga dalubhasa't pantas man. At, bilang kapuna-punáng bagay sa mga nangyari, ang nangátanggap na bagong salitá'y yaóng mga kuha sa mga kalipi at kapatíd na wikà, gaya ng *bansá* at *guro* ng Malayo, *katárungan* ng Bisayà, at ílán pa. Dimáikakaít na nakatulong sa madalíng pagkátanggap at pamamalasak ang hugis at himig-tagalog na rin ng mga salitáng iyán. At itó'y isáng mabuting pánuntunan sa sining ng panghihirám at panlilikhâ ng mga bagong salitáng pampayaman sa Tagalog.

Ang paglikhá sa pamamagitan ng pagkakamá ng mga titik, pantig, katagâ at bahá-bahagi ng salitâ o mga salitáng pinagkukunan ng panumbas sa bagong diwà o bagong bagay na ibig ngalanan, ay isá ngang paraáng hindî nákilala ni napagkámaláng gamitin ni Balagtas sa kanyang Dakilang Awit. Kaipala'y masasabi na rin ang ganitó sa lahat ng mga mánunulat

at mánunulâ nang mga panahóng lumipas. Ang si-ning ng panlilikhâ ay dalá sa atin ng hangin ng bagong pamumuhay, bagong isipan at bagong kabihasnang sumunód sa panahón ng ating Paghihimagsik. Ang pag-uusig ng kalayaan ay nagbukás sa ating isip at paningín ng iba-ibáng pintô ng makabagong karunungan at makabagong pangangailangan. Ang lárangang sukat gitawan ng ating Wikà ay lumawak nang lumawak; ang papawirín ng ating Pánitikang sarili ay umaliwalas nang umaliwalas; anupá't lumakí at dumami ang kasaklawán ng ating paghahangád na dumunong nang dumunong at ng pagmimithing magkasariling marangál na luklukan sa kalipunan ng lalong mga bihasáng daigdig.

Ngayó'y dí na mga awit at dásalan lamang ang pinagkakábuyuhán nating pag-aarala't sulatin, na gaya nang panahón niná Balagtas. Kung pang-awit at pandásalan lamang, ay talagáng dí na kailangang lumikhâ pa ng mga bagong salitâ. Ang Talátinigang Tagalog ay mayamang-mayaman sa mga salitâ ng pusò at sa mga pangungusap ng damdamin; saganang-saganà sa mga panagano ng kálulwa at sa mga likhain ng guniguní at salamisim. Kayâ nakapaimbulog nang gayón na lamang ang diwà niná Francisco Baltazar, Mariano Pilapil, Modesto de Castro, at ibá pa, nang di na nangailangang magpakpak pa ng mga ibáng hugis ng salitâ, máliban sa mga katutubò at sa mga hiram sa Kastilà at Latín, na siyá lamang itinutulot ng masikíp na gálawan noón ng kaniláng mga panulat at kaisipán, ay dahil ngâ sa likás na kayamanang iyán ng Talátinigang Tagalog. Subali't kung sa mga panahóng itó silá mangangahás manandata ng panulat at ng talino sa lárangan ng bagong buhay at bagong kabihasnang, ay mapipilitan siláng sumukò sa tukso ng gawáng panlilikhâ; lamang ay . . . matibay ang pananalig kong manlilikhâ silá sa matinô at di-pagasugasóng pamamaraán.

Pebrero 20, 1943.